

DAGENS FRÅGOR

Den 15 okt. 1946.

Per Albin Hansson Per Albin Hanssons plötsliga frånfalle var med **som politiker.** all sannolikhet en händelse lika viktig som valet. Hans ställning i svensk politik blev till slut så dominerande, så landsfaderligt upphöjd över partistriderna, att hans person var en faktor för sig i svensk politik. Den utgjorde i sin mån en bekräftelse på att det personliga även i partilivets och parlamentarismens tidsålder är det högsta i historien.

Naturligtvis var Per Albin Hansson i mångt och mycket en partitaktiker och såsom sådan mästertligt skicklig. Inte för inte hölls han ute i världen bland partivännerna för Internationalens champion som effektiv ledare. Han hade vuxit upp med och byggt sitt fundament på arbetarrörelsen, och det kunde ännu på slutet av hans bana ges tillfällena, då partiet och landet tedde sig för honom såsom synonyma begrepp. I sin förmåga att behärska partiet och använda detta som instrument för uppgörelser med andra grupper låg han avgjort över föregångsmannen Hjalmar Branting. Som det sagts efter hans död drev han politiken i dess bemärkelse av det möjligas konst till en virtuositet, som syntes medfödd.

Hur stora hans partitaktiska talanger än voro, var det dock inte de som skänkte honom den ojämförliga auktoriteten och det allmänna personliga förtroendet. Auktoriteten och tilliten vann han genom det sätt, på vilket han bar upp ansvaret som det största partiets och långa tider landets ledare. Det var däri som hans storhet som politiker låg.

Det hände säkerligen många gånger, att Per Albin Hansson fann sig föranlåten att ge efter för trycket från olika riktningar inom partiet och särskilt då från den Wigforss'ska falangen. Ingen partiledare är suverän eller oberoende av situationernas strömningar och psykos. Men ändå ha alla på känn att han i de flesta frågor formade partiet mera än partiet formade honom. Han var, trots de många starka viljorna och durkdrivna politikerna i det socialdemokratiska kapitlet, obestriddigen ledaren. Möjligen var han blott den förste bland jämlikar under åren 1925—1928, innan han hunnit skaka av sig konkurrensen. Ernst Wigforss' ställning var redan då så prominent, att Per Albin Hanssons definitiva val till ledare 1928 inte alls var någons självlara ordning. Och Arthur Engberg rivaliserade under några år på ett ostentativt sätt om makten. Men sedan den Wigforss'ska arvs-kattemotionen orsakat 1928 års allvarliga valnederlag var makten över partiet oomstritt Per Albin Hanssons.

Det är anmärkningsvärt att se att Per Albin Hansson i olikhet mot de flesta andra ledande socialdemokrater inte startade som en långt utåt vänster irrande bildstormare. Han bekämpade redan i ungdomsklubben Fram antimilitarismen, han fördömde hädelser — 80-talets och ungsocialisternas sport — och han gick till storms mot Nick Carter-

litteraturen. Detta var symptomatiskt. Däri låg både politisk moderation och ideell vilja att fostra. Naturligtvis gick han ganska oförfärat på när han var ungdomsförbundets ordförande, och en viss avvikelse åt vänster visade hans kurva under de halvrevolutionära, hungerpatologiska stämningarna före författningsuppgörelsen 1918. Men ju mer han steg i graderna efter invalet i riksdagen 1917, desto tydligare blev det att hans politiska kompass inte var de socialistiska teorierna utan praktisk realistisk reformpolitik, med tyngdpunkten lagd på det sociala området. För honom var säkerligen 30-talet det lyckligaste, därför att partiet då var starkt nog att i samverkan med andra grupper påskynda den socialpolitiska skördetiden men inte tillräckligt starkt för att behöva ge sig i kast med att realisera de nedärvda marxistiskt-socialistiska programpunkterna och därvid oundvikligen röra upp hetsiga partistrider. Det finns ingenting som antyder att han fällde några tårar när socialiseringsnämnden, salig i åminnelse, efter femton års ganska fåfänga tankemödor avlivades. Han trivdes säkerligen också kungligt som chef för samlingsregeringen, hur stora bekymmer som faran för Sveriges indragande i kriget än väckte; också samlingsregeringens program, som innefattade bl. a. att omstridda frågor skulle skjutas på framtiden, gjorde det möjligt för honom att utan kollision med partiets postulat lägga de uppslitande och söndrande socialiseringsfrågorna på is. Efter samlingsregeringens sprängning och sedan socialdemokraterna hastat att bilda sin partiregering, med dess majoritetsunderlag i bägge kamrarna, tilläto de radikala och de unga inte längre att socialismens äntliga förverkligande uppskötis ytterligare. Per Albin Hansson kunde ej hejda denna skärpning av partiets politik. Man vet inte heller, om han ville det. Man iakttog endast, att hans själ aldrig längre var fullt med. Hans uttalanden voro medvetet dubbeltydiga. Den annars från honom städse oskiljaktiga säkerheten felades eller brast. Måhända var bristen på entusiasm för socialiseringen blott ett ålderssymptom, hans föraning om att den stora striden om det socialistiska samhället skulle få kämpas hans slocknande livskraft förutan. Ingen tvekan kan dock råda om att han — vad han innerst inne än trodde i socialiseringsfrågan — aldrig skulle ha medverkat till några abrupta och våldsamma ingrepp i den ekonomiska samhällsordningen utan på sin höjd tillåtit en marsch i korta etapper.

Hur stor Per Albin Hanssons maktinstinkt än var — och det har berättats att han, när Branting en gång vid sina ministärbildningar glömt bort honom, ändock självmant och självsäkert iklädd frack tog säte i kretsen — så var makten dock för honom inte allt. Det är genom Tingstens stora verk om socialdemokratien nu känt, att han på 1932 års partikongress, då en klar avrustningsmajoritet var tillfinnandes, ställde kabinetsfråga som partiordförande. Även om han som en av sina svåraste belastningar signerade 1925 års nedrustningsbeslut var han uppenbarligen alltid försvarsvän och han försökte att göra även partiet försvarsvänligt. Längre lyckades han blott endels i detta sitt uppsåt. Men han var beredd att sätta sitt ledarskap på spel för försvarsfrågans skull. Och säkerligen har han även i andra viktiga frå-

gor tvingat en radikalt otålig majoritet att böja sig för hans försiktigare kurs.

Med ganska stor visshet kan det sägas, att Per Albin Hanssons största insats under mellankrigsåren varit att han dämpade de sociala strider, vilkas tillspetsning och akutisering syntes så hotande nära efter det förra världskriget. Det fanns hos honom för att vara arbetarledare mycket litet av ockrande på klasshatet eller spelande på klasskampens strängar. Inte ens under den upprörda Adalsdebatten i riksdagen 1931 blåste han under elden utan bevarade sin kyla, i motsats t. ex. till Engberg och Wigforss. Till denna klasspolitiska utjämning medverkade tvivelsutan många andra faktorer, inte minst den oberoende av honom genomförda ekonomiska expansionen och en växande förståelse på arbetsgivarhåll för arbetarnas krav; senare tillkom väl även socialdemokraternas fruktan för en liknande reaktion i Sverige som i Italien och Tyskland. Det är långtifrån uteslutet att Per Albin Hansson vid denna dämpning av klassmotsatserna hade i tankarna partiets behov av understöd även från andra samhällsgrupper än kroppsarbetarnas på dess väg mot den åtrådade majoriteten. Men så konsekventa voro under två årtionden hans paroller om samarbete över klass- och partigränserna, att det vore orimligt att i dem söka efter falska ackord. Tvärtom te sig hans samförståndssträvanden som det mest genuina i hans politiska gärning.

Per Albin Hansson ägde det som för en politiker är lika viktigt som mindre vanligt. Han hade modet att gå mot en populär dagsstämning hos folket eller i partiet. Med andra ord: han ryggade aldrig för sitt personliga ansvar. Per Albin Hansson var nog ingalunda okänslig för popularitet men han jagade inte efter den och gick aldrig i dess ledband. Han vågade ta en dust på A-salen med Z. Höglund och andra när så fordrades. Hans mod kunde rent av gå till övermod. Men det imponerade. Det stärkte allas respekt för honom. Och hans iskalla nerver gävo honom i regel övertaget över vederdelomännen. Det låg inte för hans natur att vara blott en ledare till namnet. Liksom Branting kände han sig inte blott som en folkhövding utan även in i det sista som en folkuppfostrare; säkerligen överträffade han denne i att våga säga de missnöjda massorna vad han ansåg vara sant eller nödtvunget utan förskönande omskrivningar, rakt på sak och på deras eget språk.

Hans kungstanke för samarbetet mellan partier och intressen blev idén om samlingsregering. Det var hans mest personliga bidrag till den politiska teorien. Hur den uppstod och framväxte hos honom är ej fullt klarlagt. Den formade sig till en början som en rekommendation av majoritetsstarka koalitionsregeringar och utvecklade sig sedan till ett principiellt förord för alla lojala, demokratiska gruppers medinflytande och medansvar i regeringsarbetet. Möjligen var det den otåliga väntan under Ekmans båda och Lindmans andra ministärer, som hos den socialdemokratiska ledaren födde idén om regeringsamverkan. Lika troligt är dock att det var de socialdemokratiska minoritetsregeringarnas vedermödor och besvär att åstadkomma positiva lösningar i riksdagen, som gävo honom motiven. Måhända tog han

också vissa intryck från demokratiernas trångmål under mellankrigsåren och särskilt under 30-talet, varvid han i samlingsregeringen såg en säkerhetsanordning till förhindrande av de inrikespolitiska stridernas urartning. Evident är emellertid, att samlingsidén för honom var ett följdriktigt utflöde ur hans folkhemsidéologi. Han såg i det demokratiska styrelsesättet det ömsesidiga hänsynstagandet och kompromissen såsom något både oundvikligt och i sig självt riktigt. Han väjde i det längsta för att göra partiets makt till partiets övermakt. De sakliga, successivt mognade resultaten bildade hans värdeskala. I samlingsregeringen slog hans kompromisseriska geni också ut i fullaste blom. Han måste emellertid ge avkall på sitt eget konstitutionella patent, när den sista Hanssonska regeringen bildades i fjol somras. Han böjde sig för Ernst Wigforss och de yngre, när dessa för partiets räkning rekvirerade regeringsmakten odelad. Men det skulle inte förvåna, om han i den nya partiministären såg något endast temporärt, blott en nödvändig passage på vägen tillbaka till koalitioner eller allpartiregeringen. Om Per Albin Hansson såsom troligt är tveklöst om samlingsregeringens sprängning, så ha socialdemokraternas motgångar vid årets val bekräftat att han även denna gång såg »över muren» och längre än partiets aktivister.

Per Albin Hanssons ställningstagande under kriget ha i vissa sammanhang varit mycket omstridda. Att han såg långt och handlade oeftergivligt konsekvent i sin strävan att undgå kriget erkänna emellertid alla. Utan hans fasthet och auktoritet kunde vår neutralitetspolitik lätt ha sparat ur. Sällan imponerade han så som genom den självklarhet, med vilken han påtog sig det oerhörda ansvaret för denna politik, även när andra statsråd stodo närmare till att ta emot opinionsstötarna. Det låg dock åtskillig tur och inte enbart skicklighet i att vårt land undslapp att dras in i kriget, särskilt om man tänker på hur svagt vi trots 1936 års försvarsökning och den sedan 1938 forceerade extra upprustningen stodo rustade vid krigsutbrottet. Säkerligen skulle det ha uppstått mindre strid om hans politik under kriget, därest han varit lyckligare i sina formuleringar när han försvarat denna i radio, föredrag eller riksdagsinlägg. Hans försvarstal fingo ibland en känslolös, docerande, processlysten ton över sig, som förtog den realpolitiska argumenteringens verkan. För en konstruktiv nordisk försvarspolitik saknade han med sin försiktiga och oromantiska läggning tydligen allt intresse.

Det kommer länge att diskuteras, om Per Albin Hansson var en intellektualist eller uteslutande en realist. Någon intellektuell lidelse i vedertagen bemärkelse ägde han inte. Men han var en skarpsynt politiker med sällsynt klarhet och tankereda, därtill förhjälp av en intuitiv klokhet. Han tycktes inte så litet förakta doktriner och teorier. De föreföllo honom såsom en tämligen värdelös belastning för en handlingsmänniska. Han var inte heller någon dialektiker i akademisk mening. Han låg mindre för teoriserande än brodern, generaldirektör Sigfrid Hansson. För Per Albin Hansson tycktes det vara nog med ett socialt patos, vars äkthet ingen kunde ta miste på. Gav han sig ut på principiella inlägg om ekonomiska och sociala problem-

ställningar, blevo dessa understundom mycket allmänna, vaga, ibland truistiska. Men hans intellekt var tillräckligt skarpt och snabbt för att ge honom möjligheter att även då lägga fram de väsentliga synpunkterna. Hans force var dock att vid behov hastigt analysera en realfråga och utan enkel medeltalsräkning utstaka den framkomliga vägen för dess lösning.

Som talare har Per Albin Hansson blivit olika bedömd. Minst kom han nog till sin rätt i de många radiodeklarationerna, även om hans auktoritativa, lugna, massivt fasta meningar nog inte förfelade sin verkan på de stilla i landet. Bäst låg hans talarkonst till för riksdagen. Hans ordval var ganska knappt men nog avsiktligt knappt. Hans meningar voro i regel i all sin korthuggenhet upptimrade med bestickande koncis logisk skärpa. Han visade dessutom mestadels — men långtifrån alltid — ett godmodigt och avväpnande gemyt — i detta hänseende inte så litet påminnande om Arvid Lindman. Men allra mest utstrålade han en bred myndighet. Hans rätta element var debatten, där hans rent mekaniska säkerhet, som kunde göra hans föredrag ganska monotona, byggdes på alltefter situationens behov med fyndighet, ironi, raljeri eller skärpa och där hans framställning trots ordens långsamma parad blev full av liv och temperament. Nästan jämt lugn och kall hade han efter ett helt livs nästan dagliga talande eller debatterande skaffat sig en enastående ringvana, som skänkte honom en överlägsenhet även då sakskaalen voro svaga eller tröto. Många av hans motståndare fruktade denna hans rutin mer än hans argumentering. Som alla framstående talare hade dock även han sina bättre och sämre eller tröttare dagar. Under de sista åren höll han — utom vid interpellationssvar — sällan några i förväg preparerade riksdagstal. Hans oratoriska insatser blevo mer och mer den improviserande polemikerns. De stora anförandena hörde de flesta till hans tid som oppositionsledare. Höjdpunkten i hans parlamentariska retorik var säkerligen hans stora, fritt framförda anförande i försvarsfrågan 1936, då han ställde kabinettsfråga på folkpensionernas dyrortsgradering. Med stark självkänsla och oerhörd lidelse lämnade han då en sluttablå över regeringens politik och gjorde upp räkningen med oppositionen. Det var en våldsamt agitatorisk eruption av vilja och kraft i detta halvannan timme långa avskedstal, till vilken bägge kamrarna en i sänder häpet eller andäktigt lyssnade. Även om Per Albin Hansson såsom värtalare överträffades av flera företrädare (främst Edén, Sandler och Trygger), har nog ingen annan svensk statsminister — möjligen med undantag för Staaff — varit en på samma gång så skicklig, slagfärdig och verkningsfull talare som han. Mycket belysande var den stora duellen mellan honom och Sandler i Finlandsfrågan 1940 i remissdebatten, där den senare trots den ojämförligt större glansfullheten steg för steg retirerade.

Som statsminister hade Per Albin Hansson liksom alla sina företrädare sin personliga metodik. I motsats till särskilt Edén, Hammar-skjöld och Ekman sysslade han veterligt mycket litet och ganska motvilligt med detaljer. Flera av hans kolleger ha vittnat om den stora sfär av självständighet, som han mätte ut åt departementscheferna.

Vid behov hade han visserligen mycket lätt att sätta sig in i detaljer — och som ung försvarsminister var han känd för att behärska sitt departements både stora och små frågor — men han sparade sin kraft åt de stora och spännande stridsämnena. Aldrig heller har det funnits så många ledande departementschefer som i hans ministärer — Wigforss, Sandler, Möller, Undén, Sköld, Engberg etc. — mest därför att socialdemokraterna suttit så länge vid makten, att fackministerrarna i andra regeringar aldrig haft motsvarande tillfällen att skaffa sig anseende och ryktbarhet. Och likväl kretsade allt kring honom, eller fanns han i bakgrunden. Mycket betecknande var också hans generösa redobogenhet att undsätta angripna eller nödställda fackministrar, även de borgerliga under koalitions- och samlingsregeringarnas tid. Härvid berikade han dock icke, såsom t. ex. Edén, överläggningen med några nya sakuppgifter utan nöjde sig helst med några allmänpolitiska eller allmänmänskliga vändningar. Först den framtida historieskrivningen kan dock förfoga över allt det material, som fordras för att riktigt teckna och karakterisera maktfördelningen i det inre arbetet under hans rekordlånga regeringsepok.

Per Albin Hanssons rent mänskliga egenskaper ha både före och efter döden skildrats och färglagts av de många vännerna inom och utom hans parti. Här skall intet tillägg eller avdrag göras. Det märkligaste var att han trots sin självmedvetenhet ändock var ödmjuk nog att förbli densamme som människa mot hög och låg under hela sin legendariska levnadsbana från det fattiga murarhemmet utanför Malmö till ställningen som major domus i Kanslihuset.

Elis Håstad.

Kulturell renässans i Österrike. Det är verkligen en av de märkligaste företeelser och blommar det österrikiska kulturlivet. Ännu kan freden knappast skönjas. Alla ansträngningar i den riktningen ha hittills strandat på tvister stormakterna emellan. Och inte heller kan man ännu se en möjlighet att bilägga striden som blåste upp i och med ryssarnas anspråk på de österrikiska oljekällorna och på monopolet på Donaufrafiken. Gränserna ha inte definitivt dragits ännu. Och på grund av alla dessa svårigheter kan inte penningvärdet bestämmas. Under tiden mellan april 1945 och april 1946 steg sålunda levnadskostnaderna enligt officiella redogörelser med omkring 40 %. Priset på bröd, mjöl och kött steg ändå mera. Vissa viktiga industriella råvarors priser stego mellan 70 och 130 % och även statsbanornas avgifter ha höjts betydligt. Fortfarande beräknas 35 % av budgeten för besättningstrupperna och sålunda kan det inte vara tal om en ordnad budget.

Men det finns också en annan sida i detta land av hunger, undernäring, bostadsbrist och en ganska tvivelaktig säkerhet. I mitten av september ägde för första gången på sju år det österrikiska derbyloppet rum, t. ex., denna glanspunkt i de sällskapliga och sportsliga festligheterna i en fredsepok. Därmed överträffas till och med Tjeckoslovakien och det världsberömda hästlandet Ungern. Vidare: mellan

den 6 och 13 oktober hölls — också för första gången på sju år — den berömda wienska internationella mässan, till på köpet i den delen av Pratern som bomberna nästan helt och hållet förstörde. På sex veckor röjdes ett område av 30,000 km² och enorma massor av grus och murbruk fördes bort. Ett jättearbete uträttades. I Messe-Palast kommer att ges en överblick över Österrikes slöjd och hantverk. Man väntar deltagare från Frankrike, England, Amerika, Tjeckoslovakien och Schweiz och varje besökare tilldelas ett kort för cigaretter, kaffe och andra svåråtkomliga njutningar. Vidare: tio teatrar och två operor spela i det fattiga Wien. Konserter uppföras nästan lika ofta där som i Stockholm: åtta konserter äro utfästa för onsdagskvällarna, där samtliga Beethovensymfonier skola uppföras men också moderna och modernaste kompositioner. Därtill komma åtta kvällar för kammarmusik med ett lika underbart program och sex »Konserter för Musikälskare och -kännare». För att inte tala om alla kabareter, revyer och biografier som tycks ha mottot: Wien dansar och ler igen.

Helt i överensstämmelse med denna bild av otroligt uppsving oberoende av de yttre omständigheterna är också den stora ökningen av tidskrifter, många med kulturella ambitioner och luxuöst utstyrda. Framför mig ligger: ett specialnummer till minne av Albrecht Dürer, två tidskrifter som från en andlig synpunkt diskutera teatern; vidare finns det tre nya konservativa tidskrifter, bland dem två klerikala. Alla tryckta på vackert papper och med praktfulla illustrationer, som om den så mycket omtalade pappersbristen inte existerade... Också utåt försöker den österrikiska kulturen hävda sig. Wiens filharmoniska orkester förbereder en turné till Schweiz, Frankrike och England, utställningar bytas och just nu vandra wienarna helt hänryckta till en utställning av det berömda engelska Tategalleriet.

Det vore naturligtvis fel att tro att dessa detaljer, hur glädjande de än må vara, utgöra hela bilden av livet. Krisen är — åtminstone i det stora hela — oförändrat allvarlig. Visserligen har matsituationen något förbättrats genom tillgången av grönsaker, potatis och frukt. Men ransonerna äro fortfarande så små att det, som skall räcka en hel månad, förbrukas på ett par veckor. Ännu gäller det att lösa det kvistiga problemet att anpassa schillingens fiktiva värde efter de verkliga förhållandena på den utländska marknaden utan att därigenom försorsaka svåra rubbningar och inflation.

Tyvärr har man ännu inte kommit så långt i avnazifieringsprocessen vilket är djupt beklagligt. Ty innan detta grus har undanröjts lika grundligt som gruset på gatorna, är ingen återhämtning eller förnyelse möjlig.

I och för sig — och detta är det egentligt nya i detta nya Österrike — visar det sig att landet är ekonomiskt livskraftigt, förutsatt naturligtvis att man vill hålla det vid liv. Viktiga förhandlingar ha förts med England, varvid Österrike erbjöd trä och möbler för att få ylle till förädling. London förstår helt tydligt att man genom små enstaka krediter stimulerar varuutbytet. De österrikiska delegaterna ha också berört den mest brännande av alla frågor, nämligen vad som kan göras för att undvika ett farligt vakuum när UNRRA inställer

sin verksamhet. Arbetslösheten har också sjunkit, vilket naturligtvis till stor del beror på de många reparationsarbetena.

Hur som helst, det finns tydliga tecken på en verklig renässans och det är beundransvärt med vilken livskraft detta nu redan tre gånger tillintetgjorda Österrike arbetar på att resa sig ur det moras som slavtiden förde med sig. Nu är det statsmännens plikt att genom en snar fred understödja dessa goda tendenser. Utrikesministern Dr Gruber, som får räkna sig framgången i den sydtirolska frågan tillgodo, försäkrade vid sin hemkomst från Paris att han inte trodde att det fanns någon stormakt som ville fördröja Österrikes fred. Man får hoppas att denna tro också kommer att besannas av händelseutvecklingen. Därav har man hittills tyvärr inte fått se mycket.

Ernst Benedikt.

En ståndaktig Hitlermotståndare i Hitlers Tyskland. Bland de tidskrifter, som åter utges i Tyskland, är Die Deutsche Rundschau en gammal kär bekant. I en tid, då Tredje riket lade i dagen den argaste kulturfientlighet, var Deutsche Rundschau under Rudolf Pechels ledning en sann oas. Den skänkte många tusenden andlig tröst och tillförsikt. Medan alla andra den äkta tyska kulturens vittnen voro förlamade, höll den ut. Till slut fick den dela andra självständiga publikationens öde; under krigets sista del förbjöds den, utgivaren Pechel häktades, misshandlades och skickades med sina närmaste medarbetare till koncentrationsläger. Först genom de allierades frammarsch befriades de.

Var stod Deutsche Rundschau? Vad representerade den? I första hand skulle den kunna kallas god borgerlig, konservativt traditionell i fråga om historia och statsuppfattning, liberalt tolerant när det gällde religion. Därvid höll den sig alltid trofast vid den tyska humanismens och idealismens kulturarv, sådant som detta gick tillbaka till linjen Goethe—Schiller—Humboldt—Keller—Burckhardt—Tredje humanismen.

Med nästan varje häfte levererade Deutsche Rundschau inlägg, som måste vara barbariets herrar högst oangenäma. Sålunda införde den mitt under folkorden ett bidrag, som innehöll ett oreserverat erkännande och hyllande av Churchill. Eller också riktade den några varnande ord mot den allt nedtryckande maktapparaten genom att citera den federalistiske och konservative Constantin Frantz' klassiska uttalanden. När Burckhardt genom tiden själv vid krigets början plötsligt blev aktuell på nytt, gjorde sig Deutsche Rundschau till hans språkrör. Den bekante Münchensociologen Rudolf von Martins bok om Nietzsche och Burckhardt erhöll väl knappast någon annanstans en så välvillig behandling, trots bokens förintande avräkning med Hitlers nietzscheanism. Dessemellan slängde Lichtenberg ut sina spetsiga pilar i form av oöverträffade aforismer. I tidskriftens linje låg också värden av antikens humanistisk arv. »På promenad med Horatius» hette ett strålande inlägg. Djupgående analyser över det grekiska dramat gävo författaren tillfälle att rikta några välplacerade aktuella florettstötter mot omänsklighetens system.

Gördeler, själen i sammansvärjningen mot Hitler den 20 juli 1944, räknades också med bland författarna. Werner Bergengruen, den katolske diktaren, som redan stod med ena foten i koncentrationslägret, publicerade då och då någon dikt. Historikern Arnold Bergsträsser gav den nationalsocialistiska staten dödliga hugg i sina historiska analyser om Napoleon och Ludvig XIV. I ett av hans bidrag om jakobinismen hette det sammanfattningsvis: »På grund av sin godtycklighet och sina överdrifter har detta terrorssystem gått under.» Vem tänkte då inte på den egna tiden? Överhuvudtaget varierades hybristemata, för humanisterna så förtroget. Skickligt kritiserades indirekt det aktuella händelseförloppet genom citat från Wilhelm Raabe, vars uppslagsrika brev om Bismarckstiden hade att säga 1941 års tyska läsare så mycket.

Detta var tekniken för detta det tryckta ordets fälttåg mot Hitler. Men kämpade på liv och död. Deutsche Rundschau uppträdde såsom en humanismens partisan i den grymma omänsklighetens läger. Detta krig kunde endast sluta med en skickelse. Deutsche Rundschau och dess krets blevo själva offer för denna maktdemoni, åt vilken Pechel hade ägnat en analyserande artikel.

För den lyhörde tyske läsaren, som var van att läsa mellan raderna, tedde sig Deutsche Rundschau som en öppen bok. Så skrevs den, så bör den läsas och så skall den förstås.

Professor Arnold Bergsträsser lyckades att före det tyska fälttåget mot Ryssland i en artikel om »Napoleon vor den russischen Kriege» anställa en nedgörande kritik av den tyska krigföringen. Denna artikel skall säkerligen en gång i tiden värdesättas såsom ett uttryck för skarpaste antinazism. Redan den omständigheten att artikeln skrevs »vor den russischen Kriege» visar tydligt att man då, i januari 1941, var fullständigt klar över utvecklingen. Även sambandet i det inre tvånget hos Napoleon och Hitler till ett anfall på Ryssland framhävdes tydligt. »Tiden tycktes då vara inne att vända sig mot den store motståndaren under sekler, att äntligen göra upp räkningen med England.» Men ett anfall på öriket visade sig i bägge fallen omöjligt. Ett anfall mot Egypten kunde, menade Napoleon och Hitler, blott träffa den historiske motståndaren. I första hand återstod såsom enda utväg i striden mot England marschen över kontinenten. Europa måste befinna sig i våra händer; först därefter kunna vi bevinga England. Därefter följde en skarpsinnig analys av det militära tänkandet. Napoleon »var liksom så många militärer före och efter honom behärskad av idén att man måste skydda en gräns genom att erövra det område, varifrån man skulle kunna angripas. Denna åskådning har varit bestämmande för många erövringar i historien. Den är också inte obetingat falsk; den blir i praxis dock falsk därigenom att erövringen och den ansvarige ledaren inte inskränka sig till att säkra en särskilt farlig punkt på gränsen utan tvärtom tro sig nödsakade att säkra den nyss erövrade sträckan, men därigenom råka in i oändligheten, alldeles oberoende av att varje erövring utlöser motkrafter och ständigt väcker till liv faran att dessa motkrafter kunna slå sig tillsammans i revanschsyfte, även om de inte

skulle geografiskt vara förenade, och bilda en övermäktig koalition, som till slut slår och kanske också i grunden fördärvar erövraren.» Vems tankar inriktas inte vid läsningen av dessa truismer på Sudet-tyskland och Polen?

Men Napoleon-Hitlers geni befattar sig inte endast med strategi: »Han var övertygad om att statens omnipotens är det bästa även för näringslivet. Enligt hans uppfattning bör ingenting i samhällsorganismen hänga på individens lynne, liksom i världsalltet ingenting bör överlämnas åt slumpen. Staten har skyldighet att ingripa för det allmänna bästa också i det ekonomiska livet för att reglera detta. Den psykologiska bakgrunden till denna uppfattning är utan vidare klar: den lille äventyraren anser sig vida klokare än alla andra människor i allting.»

Till en deputation av köpmän och hantverkare, som lyckönskade honom till sonens födelse, yttrade Napoleon att Englands tullmurar tillfogade honom det största besväret. Han skulle inte sluta fred såsom bourbonerna gjorde före honom. »Jag är inte någon efterträdare till de franska kungarna utan till Karl den store och mitt kejsardöme är en fortsättning på frankernas...» »Stora ord, önskebilder, som inte motsvarade verkligheten.» Tsaren yttrade i en rundskrivelse till de europeiska hoven om Napoleon: »Vilket värde kunna allianser ha, om de fördrag, som de vila på, inte hållas? Han träffade därmed kärnpunkten. Då Napoleon bröt alla fördrag, om det passade hans politik, gjorde han sig 'vertragsunfäähig'.»

Deutsche Rundschau intellektuella frond förutsåg Hitlers slut: »Hans (Napoleons) motståndare sågo genast det välförtjänta ödet. Fransmännen förstodo detta först sent, men i dag är det en allmän uppfattning i Frankrike — bortsett då från några outsiders, som ingen i Frankrike tar på allvar — att hans regeringstid på det hela taget betydde en stor olycka för landet. Och detta är den hårdaste domen. Förvisso inte oförtjänt.»

Av samma författares hand är en artikel över Ludvig XIV. Om vi utbyter de historiska namnen Ludvig och Louvois mot Hitler och Himmler så blir läget klart: »Till allt detta kom en övermåttan grym krigföring. Den franska armén härjade i det besatta landet, hänsynslöst utpressande och vilt förstörande. Det besatta området måste underhålla ockupationsarmén. Krigsminister Louvois, samma man som senare ödelade Pfalz, var även här den ansvarige rådgivaren. Det var på hans befallning som den rövaraktiga utsugningen sattes i gång. 'Not kennt kein Gebot.' Konungens härar måste leva. Denna uppfattning inbringade visserligen för ögonblicket fördelar men i längden gick den ut över fransmännens anseende och goda rykte. Ett sådant uppträdande framkallar hos den utplundrade ett hat, som bildar jordmånen för en arvfienenskap mellan folken, och fädernas politik belastar landet under århundraden med ett tungt oinlösligt hypotek.»

Rudolf Pechel kritiserade vad Göbbels en gång på fullt allvar kallade »den germanska demokratien», vars förverkligande skett genom Tredje rikets skapelse. Han gjorde det mäterligt i en uppsats hos

Altgermanische Gesellschaft: »Führern måste övertyga i tal och mot-tal, då den fria meningsyttringen var en självklar rätt för varje fri man. Den germanska folkkonungen var alls inte gud på jorden. Han var underställd den friaste kritik. Det var motsatsen till de orientaliska folkens härskare, som förgudades genom smickrare.»

Dödsstöten mot Tredje riket och Hitler sattes emellertid in i en fulländad artikel över den sydamerikanske diktatorn Lopez. Den här-flöt ur Ernst Samhabers penna. Författaren gjorde en glänsande jämförelse mellan Hitler och Lopez, Tyskland och Paraguay: »Francisco Solano Lopez levde i en drömvärld, som hade löst sig från denna världens verklighet. Vi kunna inte vägra dessa drömmar vår beundran, ty de hade till mål ingenting mindre än en hel världsdels om-gestaltning; han ville ge denna ett nytt ansikte och en ny ordning. Genom att ingen i hans omgivning vågade framhålla för honom det omöjliga i att förverkliga dessa högtflygande tankar frestades Lopez att sätta in hela nationens 'Gut und Blut' för att nå dessa mål, kosta vad det kosta ville. I denna konflikt mellan inbillningens värld och verklighetens se vi den egentliga roten till det vansinne, i vilket Lopez växte upp. Utan de fruktansvärda nederlagen på slagfälten skulle det kanske aldrig komma till öppet utbrott, vad presidentens motståndare betecknade som det rena vansinnet, vilket i varje fall för Paraguay skulle för långliga tider ha inneburit de förskräckligaste katastrofer.»

Därefter följde en analys av krigföringen, hela tiden i närmaste anslutning till Hitler: sammanbakande av alla krafter redan i fred, blixtkrig, Pyrrhusseger, överfall på grannstaterna. Överhuvudtaget är denna artikel från april 1941, då Hitler stod på höjden av makt, en storslagen vision av det tyska öde, som snart skulle gå i fullbordan.

Lopez, bländad av sin ställning, rusade fram utan att ta hänsyn till sina begränsade medel. Han angrep plötsligt Argentina (anfallet på Ryssland förbereddes ju redan då). Lopez' framgångar blevo ödes-digra. »De visade att faran av denna totalitära stat tedde sig så över-väldigande att Argentina (Ryssland) och Brasilien (England) glömde sitt gamla inbördes hat och slöto sig samman till ett nära förbund mot den uppåtsträvande militärstaten...» »I fördraget av den 1 maj 1865 (Atlantchartan) brukades stora ord. Kriget skulle inte föras mot Paraguays folk utan blott mot Paraguays tyrann. Samtidigt ingingo dock de förbundna staterna en hemlig traktat, som förutsåg Paraguays fullständiga avrustning, ett stort krigsskadestånd och en förändring av gränserna till de allierades förmån.»

»Så vilar då ännu i dag en förbannelse över namnet Lopez, den svarte tyrannens. När han såg sig alltmer trängd tillbaka grep han till ständigt vetlösare åtgärder. Vansinnet, som till en början ännu doldes och som tog sig uttryck i storartade planer och djärva förslag, skaffade sig luft genom att uppoffra trupperna och framför allt i misstro till den närmaste omgivningen... Ju mer hans vansinne tilltog, desto mer berättigat blev hans misstroende, ty desto flera personer med ansvars känsla sökte finna en väg att förskona nationen från det yttersta och åstadkomma en ärofull fred. Med den dåtida nästan

medeltida straffrättens fruktansvärda medel nedslog Lopez dessa ansträngningar. Paraguays folk måste gå lidandets väg ända till det bittra slutet.»

Egon Kötting.

Den nye statsministern. Per Albin Hanssons dödsfall aktualiserade i ett slag det ledarskifte inom det socialdemokratiska partiet, som så länge gissningsvis diskuterats i interna politiska kretsar såsom en eventualitet. Om skiftet skulle ha ägt rum före kommunalvalen den 15 september, hade troligen hr Wigforss haft de största utsikterna. Men valutgången kastade om läget. Kommunisterna visade inte den röststyrka, som de själva hoppats på och socialdemokraterna fruktat för. Kommunisternas expansionsmöjligheter visade sig ha en gräns, och den största faran för socialdemokraterna uppenbarade sig från det borgerliga hållet. I denna nya situation synes hr Wigforss' namn ha betraktats såsom allt för omstritt och utmanande. Oavsett detta är ju hr Wigforss regeringens äldste ledamot, redan inne i den civila pensionsåldern, och det har inte hjälpt att han trots åren alltjämt är den svenska politikens »Spänstfenomen» — för att låna ett smeknamn på en berömd trestegshoppare från hr Wigforss' halländska hembygd. Att döma av tidningsutsagor föreslogs dock hr Wigforss från något eller några håll vid partistyrelsens överläggningar, men före voteringen tog han själv tillbaka sin kandidatur till förmån för hr Erlander och sedan figurerade hans namn tydligen inte vidare i de övriga partiinstanser, som medverkade vid valet.

I stället kom huvudstriden att stå mellan Per Albin Hanssons oskiljaktige följeslagare sedan ungdomsåren, socialminister Gustav Möller, och den senares älsklingslärjunge, ecklesiastikminister Tage Erlander. Vilka krafter som voro utslagsgivande vid denna kordiala valstrid vet man inte riktigt. Att flertalet av de äldre inom riksdagsgruppen och särskilt dess förtroenderåd föredrog socialministern är dock tydligt. Det lär också länge ha lutat mot hr Möllers seger vid riksdagsgruppens slutliga val, ända till dess en rad av regeringsledamöter slöt upp kring hr Erlanders namn. Detta anbefalldes såväl av de äldre Undén, Wigforss och Sköld som av de yngre Vougt, Eriesson i Kinna och Torsten Nilsson. Hr Möllers främste supporter tycks ha varit hr Sandler. Sedan en så allsidig krets av regeringsledamöter ställt sig bakom hr Erlander kunde han, emot förtroenderådets förslag, samla en knapp majoritet inom riksdagsgruppen, som sålunda fastställde partistyrelsens preliminära val. Därefter slöto även hr Möllers anhängare upp kring den nyvalde ledaren och svuro honom tro- och huldhetsed, såsom alltid plär ske vid dylika solenna tillfällen.

Valet är en bekräftelse på hur tillfälligheternas spel kunna avgöra de viktigaste persontillsättningarna. Skulle skiftet ha ägt rum för ett par år sedan, innan ännu hr Erlander debuterat som statsråd, skulle med visshet hans namn aldrig kommit på tal. Om Per Albin Hansson levat ytterligare ett par år kan det mycket väl tänkas att någon annan av de yngre statsråden till dess hunnit göra sig bemärkt; möjligt är också att en sakligt så stark kandidat som hr Sköld

då skulle ha kunnat återvinna något av den popularitet som han förlorat som försvarets hänsynslöst kraftige målsman under sju långa, svåra år. Av de yngre torde annars blickarna främst ha varit riktade på statsrådet Sträng. Han är dock en novis inte bara i regeringen utan även i politiken och har ännu inte några större regeringsinsatser att peka på men när det gäller personlig bredd och auktoritativ talekonst har han mycket som erinrar om den avlidne statsministern.

Det är svårt att ange, hur hr Erlanders hastiga upphöjelse till parti-ledare och statsminister skall tolkas. Så mycket är givet, att partiets majoritet önskade en yngre kraft, en man från den s. k. tredje generationen, hellre än ett provisorium med någon från det äldre gardet som övergångstidens ledare. Skulle annars någon ha varit närmast att bära upp arvet efter den bortgångne ledaren hade det onekligen varit hr Möller, som visserligen har ett obändigt och överlägset temperament i jämförelse med Per Albin Hanssons fryntliga lugn men som inte minst i förhållande till kommunisterna liksom i utrikespolitiska frågor lagt stor självständighet i dagen. Bland de yngre är hr Erlander obestridligen den mest mångkunnige och arbetsamme och väl också den effektivaste. Han har främst sysslat med social- och skolfrågor men är även skatteexpert, handhade polisväsendet och byggnadsfrågorna under en stor del av kriget samt är bevandrad i ekonomisk teori. Det är kanske i många socialdemokraters ögon en brist hos honom att inte ha varit kroppsarbetare, medan andra säkerligen anse det vara en fördel att statsministern i vår internationella tid har bakom sig några akademiår med den överblick och de språkkunskaper som dessa år böra skänka. Skulle man vilja karakterisera statsminister Erlander såsom moderat eller radikal socialist är detta såtillvida vanskligt, som han under sin riksdagstid varit en av de lojalaste bland de lojala mot partiledningen. Som statsråd har han fått en personligare profil, och allmänt har han bokförts bland de radikalaste. Det är dock ovisst om hans val är ett direkt uttryck för den radikala och ungdomliga riktningens seger eller om det mest skall betraktas som ett förlägenhetsval. Som politisk personlighet har han i sitt uppträdande mycket få beröringspunkter med företrädaren. I likhet med honom har han dock ett för partistrategi utvecklat sinne, och trots hans vittsvävande radikala läggning är det därför troligt att kursen ytterst kommer att bestämmas av realpolitiska faktorer, d. v. s. utvecklingen av partiförhållandena. Givet är att han åtminstone till en början aldrig kan räkna med att kunna utöva samma avgörande inflytande som Per Albin Hansson. Det finns inga psykologiska sannolikhetskäl för att så envisa och målmedvetna män som hrr Möller, Wigforss, Sköld och Undén frivilligt komma att avstå från makten i sina hjärtesaker. Maktinstinkt är ju en konstant och ingen variabel, och den brukar allra minst avta med åren.

Själva proceduren vid utseendet av efterträdare på statsministerposten är ett unikum hittills i den svenska parlamentarismens historia. När under 1800-talet en förändring förekom blott på statsministerposten, dirigerade konungen egenhändigt nytillsättningarna — det

skedde sålunda 1883 när Thyselius ersatte Arvid Posse, 1884 när Thempander efterträdde den förre, 1891 vid skiftet Åkerhielm—Boström, 1900 vid vaktombytet Boström—von Otter och 1905, när Ramstedt trädde in i stället för Boström. Ännu vid skiftet De Geer den yngre—von Sydow 1921 hävdade konungen helt sitt prerogativ att utnämna statsminister. Under Brantings sjukdom 1925 torde hr Sändlers utnämning till statsminister ha avgjorts inom statsråds-kretsen. Enahanda var utan tvivel fallet, när Ekman i augusti 1932 måste avgå i Kreugeraffären och efterträddes av Hamrin. Nu valdes statsminister av vederbörande partiinstanser, och konungen gjorde av allt att döma inga anspråk att öva något inflytande. Han blott bekräftade partiinstansernas beslut. I den förhandenvarande situationen ansågs det tydligen överflödigt att uppkalla talmän och partiledare till Slottet.

Baltikum på Pariskonferensen. Officiellt behandlades det baltiska problemet inte på Pariskonferensen, emedan dess dagordning redan tidigare strängt begränsats till fredsfördragen med Italien och Tysklands övriga förbundna (med undantag av Sovjetunionen ^{23/8} 1939—^{22/6} 1941). Konfidentiellt behandlades dock den baltiska frågan formellt och indirekt i mandatkommissionen.

Sovjetunionens regering hade till Pariskonferensen utnämnt en delegation på nio personer, och bland dessa officiella delegater figurerade också som bekant utrikesministrarna för de tre baltiska sovjetrepublikerna, som med våld och list grundades år 1940. Därigenom ville sovjetregeringen synbarligen uppnå ett indirekt erkännande från USA:s, Englands, Frankrikes och andra staters sida av annexionen av de tre baltiska staterna, emedan ingen stat i världen — med undantag av Hitlertyskland, Sverige, Sovjetunionens vasallstater och Vichy-regeringen, den senare dock under ockupationsmaktens direkta tryck — hittills erkänt Sovjetunionens annexion av de baltiska staterna.

Om USA:s, Englands och Frankrikes delegater stillatigande hade erkänt dessa tre baltiska herrar som lagliga representanter för de baltiska staterna som sådana, så hade — som det framhölls i en utredande uppsats i förra häftet — Moskva efteråt kunnat tyda denna tystnad som ett erkännande av de baltiska sovjetrepublikerna respektive ett erkännande av Estlands, Lettlands och Litauens inkorporering i Sovjetunionen. Men USA:s representant i mandatkommissionen teg inte. Han protesterade mot ett sådant diplomatiskt knep från Moskvas sida och begärde, att de tre herrarnas utrikesministertitlar helt enkelt skulle strykas från konferensens officiella papper.

Som bekant erkänner den amerikanska regeringen i full utsträckning de baltiska staternas oavhängighet och i Washington respekteras alla tre baltiska staternas diplomatiska fullmäktige utan någon som helst inskränkning. I liknande läge befinner sig också de baltiska staternas envoyéer i London. I Paris är de baltiska diplomaternas fullmakter begränsade, men ej heller fjärde republikens regering har erkänt inkorporeringen av de baltiska staterna.

Efter vissa strider mellan de amerikanska och sovjetryska delegaterna i mandatkommissionen fann man slutligen en kompromiss. Man

strök inte blott de tre baltiska »ministrarnas» titlar utan alla titlar och beteckningar på alla delegationers medlemmar. I den slutgiltiga officiella förteckningen över delegationsmedlemmarna saknas till och med beteckningarna för de förnämsta delegaterna resp. för delegationscheferna. Där figurera blott delegaternas för- och efternamn i ordningsföljd efter vars och ens ställning i sin delegation.

Alltså slogs denna Moskvas diplomatiska offensiv mot de baltiska staternas oavhängighet tillbaka av USA och de andra västliga stormakterna. Tydligt ha de baltiska sändebuden i Washington och London också gjort det mesta möjliga för att hjälpa denna Rysslands diplomatiska aktion att rinna ut i sanden. Även förutvarande lettiske utrikesministern och Parisenvoyén Felix Cielens har under ett par månaders vistelse i Paris varit verksam för samma mål. Han har till cheferna för femton delegationer överlämnat ett memorandum: *La Lettonie et les autres Etats Baltes dans la politique internationale*. Denna skrift är undertecknad av befullmäktigade auktoritativa representanter (deputerade från sista parlamentet i det oavhängiga demokratiska Lettland, förutvarande ministrar och presidenter), vilka i det fria Lettland representerade mer än 90 % av nationen: socialdemokraterna, bondeförbundet, katolska partiet och demokratiska centern. (Kommunisterna erhöles vid det sista parlamentsvalet i det fria Lettland endast 5 % av rösterna i de proportionella valen; detta trots allt slöseri med propagandamedel av ett något misstänkt ursprung.) Detta memorandum är också undertecknat av representanter från centralkommittén för den år 1942 grundade lettiska motståndsrörelsen mot de två ockupationsmakterna Ryssland och Tyskland. De avslutande meningarna lyda:

»I dag är det i lettiska folkets namn, som vi resa oss mot den sovjetiska ockupationsmaktens godtyckliga politik i Lettland och de övriga baltiska staterna och fordra att de sovjetiska ockupationstrupperna dras tillbaka från dessa stater och att de baltiska folken ges möjlighet att grunda samlingsregeringar på bred basis, vilkas första och mest betydande uppgift blir att på demokratisk grund organisera fria parlamentsval.

De baltiska staterna, med återupprättat oberoende, komma att verka i intimt samarbete, värnande freden och de goda förhållandena till grannstaterna; i nationernas familj, i samarbete med andra stater komma de att fullfölja upprättandet av fred och kollektiv säkerhet.

De baltiska staternas oberoende är ett resultat av första världskriget under en period, då principerna om demokrati och folkens frihet segrade i Europa. I andra världskriget ha de demokratiska stormakterna inskrivit samma principer på sitt standar i form av Atlantchartan och Förenta Nationernas stadga. Denna stadga för Förenta Nationernas nya världsorganisation för fred talar om respekt för internationella fördrag och alla folks rätt till frihet. Atlantchartan och FN:s stadga skulle bli döda bokstäver, om det andra världskrigets politiska konklusion ej finner sin praktiska tillämpning i pånyttfödelsen av de baltiska folkens heliga och självklara rätt till frihet och oberoende.»